

dr hab. Jan Rajchel, prof. UPH
Instytut Nauk o Bezpieczeństwie
Wydział Nauk Społecznych
UPH Siedlce
ul. Żytnia 39, 08 110 Siedlce
e-mail: jan.rajchel@uph.edu.pl

Siedlce 14.09.2022 r.

Recenzja
rozprawy doktorskiej
mgr inż. Katarzyna Kostur Balcerzak
temat:
KULTURA BEZPIECZEŃSTWA W ORGANIZACJI LOTNICZEJ
napisanej pod kierunkiem naukowym
dr. hab. Jacka NOWAKA
oraz
dr Małgorzaty Żmigrodzkiej
Lotnicza Akademia Wojskowa, Wydział Bezpieczeństwa Lotniczego

I. PODATAWA SPORZĄDZENIA RECENZJI

Na podstawie uchwały nr 43 z dnia 24.06.2022 r. Rady Dyscypliny Naukowej Nauki o Bezpieczeństwie Federacji Akademii Wojskowych przedłożona została mi do oceny dysertacja autorstwa Pani mgr inż. Katarzyny Kostur Balcerzak temat: *KULTURA BEZPIECZEŃSTWA W ORGANIZACJI LOTNICZEJ* napisanej pod kierunkiem naukowym dr. hab. Jacka NOWAKA oraz dr Małgorzaty Żmigrodzkiej.

Recenzję opracowano zgodnie z art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule naukowym w zakresie sztuki (t.j. Dz.U. 2017 poz. 1789, dalej jako: u.s.n.), mającego zastosowanie w sprawie w związku z art. 179 ust. 1 Przepisów wprowadzających ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z 03.07.2018 r. (Dz.U. 2018 r. poz. 1669). W recenzji starano się zweryfikować czy przygotowywana rozprawa doktorska:

– stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego;

- wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej;
- uwiarygodnia umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

II. UWAGI OGÓLNE

Recenzowana rozprawa doktorska Pani mgr inż. Katarzyny Kostur Balcerzak stanowi odniesienie do ważnego obszaru problemowego, jakim bez wątpienia są kwestie bezpieczeństwa w organizacjach lotniczych. Bezpieczeństwo, definiowane przez pojęcie tzw. kultury bezpieczeństwa, którą można zdefiniować jako: „wzór podstawowych założeń, wartości, norm, reguł, symboli i przekonań, wpływający na sposób postrzegania wyzwań, szans i zagrożeń, a także sposób postrzegania bezpieczeństwa i myślenia o nim oraz związane z tym zachowania i działania podmiotów”. W recenzowanej dysertacji Autorka kulturę bezpieczeństwa przedstawia jako zbiór niepisanych zasad, wspólnych celów, poglądów oraz ideologii, które zostały określone przez badaną organizację lotniczą, w procesie konfrontacji z jej wewnętrznymi problemami oraz jako główne założenia przekazywane nowym pracownikom tzw. „dobre praktyki”. Podjęcie przez doktorantkę, badań w tej dziedzinie zostało uzasadnione ich użytecznością poznawczą oraz praktyczną m.in. dla potrzeb zwiększania bezpieczeństwa w polskim lotnictwie cywilnym oraz całej branży lotniczej. Wybór tematu dysertacji *Kultura bezpieczeństwa w organizacji lotniczej*, należy ocenić pozytywnie. Temat jest aktualny i istotny ze względu na ciągłą, a nawet można określić, dość nieprzewidywalną dynamikę zmian w sytuacji branży lotniczej w związku z różnymi czynnikami zewnętrznymi, związanymi chociażby z sytuacją pandemiczną czy polityczno-militarną na świecie. Funkcjonowanie Kultury bezpieczeństwa, zarówno na szczeblu organizacji międzynarodowych jak i w kraju zostało częściowo określone w dokumentach normatywnych i wprowadzone do bieżącej działalności organizacji lotniczych. Brak jest natomiast w polskiej literaturze naukowej prac badawczych dotyczących analizy bieżącego jej funkcjonowania a tym samym wniosków co do jej dalszego rozwoju i oddziaływania. Dlatego rozprawa stanowi znakomite uzupełnienie a w zasadzie, wypełnienie luki w wyżej wspomnianym temacie. Sformułowany tematu jest zgodny z zakresem przedmiotowym nauk o bezpieczeństwie.

W tym kontekście, podjęcie przez Doktorantkę przedmiotu rozprawy należy ocenić jako ambitne. Większość dostępnych opracowań dotyczących kultury bezpieczeństwa w lotnictwie ma charakter odtwórczy, zawężony do analizy obowiązujących norm lub tzw. studium przypadku. Realizacja założonego celu badawczego, szczególnie celu użytecznego ma nieocenione znaczenie w podnoszeniu poziomu bezpieczeństwa w lotnictwie. Luka

badawcza a w zasadzie obszar niewiedzy, jawi się jako oczywista i dająca Doktorantce wiele szans na jej wypełnienie. Oceniam, że Doktorantka podjęła temat w sposób właściwy naukowo, mieszcząc się w pełni w dziedzinie nauk społecznych. Uzasadnienie wyboru tematu i sposobu prowadzenia badań jest poprawne i świadczy o właściwym przygotowaniu do rozwiązywania poruszanych problemów.

III. OCENA WARSTWY METODOLOGICZNEJ

Przedłożona do oceny dysertacja doktorska jest poprawnie skonstruowanym opracowaniem naukowym liczącym 302 stron tekstu. Warto odnotować, że 226 z nich, to zapis wyników badań a kolejne stanowi bibliografia, spis tabel, rysunków i wykresów oraz załączniki. Można zatem stwierdzić, że mamy do czynienia ze stosunkowo obszernym opracowaniem silnie skoncentrowanym na tytułowej tematyce i zasadniczo pozbawionym zbędnych erudycyjnych wywodów o charakterze historycznym, kontekstowym czy interpretacyjnym. Oznacza to, że Autorka zachowała doskonale proporcje pomiędzy opracowaniem uzyskanych wyników badań a niezbędnymi treściami dotyczącymi obszaru badawczego. Poziom merytoryczny rozprawy zasługuje na bardzo wysoką ocenę. Jej treść łączy elementy opisu i analizy. Autorka wykorzystwała obszerny, wnikliwie gromadzony materiał analityczny i empiryczny. Bogactwo wątków, informacji opartych na wiarygodnych źródłach świadczy o dużej wiedzy i zaangażowaniu Autorki w przeprowadzenie procesu badawczego oraz jego opracowanie, który nie został do tej pory tak szeroko zgłębiany.

Stosunkowo najslabiej należy ocenić Wstęp do dysertacji, w którym Autorka w zasadzie definiuje tylko kulturę bezpieczeństwa powołując się na prof. Cieślarczyka oraz klasyfikuje zdarzenia lotnicze. Brak jest przedstawienia motywacji Doktorantki do podjęcia tego typu badań oraz ich znaczenia. Nie oznacza to jednak, że te elementy nie znalazły miejsca w dysertacji, gdyż zostały one szczegółowo opisane w podrozdziale 1.1 *Sytuacja problemowa*. Należy, jedynie rozważyć proporcje treści zawartych we wstępie i pierwszym podrozdziale. Przyjęty schemat badań i założenia metodologiczne zostały zawarte w kolejnych podrozdziałach rozdziału pierwszego. Autorka zawarła w nim przyjęte założenia, które ukierunkowały proces badawczy. Zarysowana została sytuacja problemowa, wskazano przedmiot i cel pracy, przedstawiono problemy badawcze, hipotezy oraz metody, techniki i narzędzia badawcze. Oprócz tego został w nim również przedstawiony obszar badań oraz sposób ich organizacji, a także dobór i charakterystyka próby badawczej.

Rozdział rozpoczyna się przedstawieniem sytuacji problemowej w którym został określony obszar i planowany sposób przeprowadzenia badań. Główny cel badań został

zdefragmentowany na cel eksploracyjny (poznawczy) za który przyjęto **identyfikację kultury bezpieczeństwa w organizacji lotniczej oraz wskazanie najważniejszych czynników, które ją kształtują**. Oraz cel użyteczny (praktyczny), którym Autorka uczyniła **wskazanie metod doskonalenia kultury bezpieczeństwa w organizacji lotniczej**. Powyższe cele umiejętnie zostały spięte jednym głównym problemem badawczym, który brzmi: **Jaka jest istota kultury bezpieczeństwa w organizacji lotniczej, jakie czynniki ją kształtują oraz jakie możemy stosować metody i środki celem doskonalenia kultury bezpieczeństwa w organizacji lotniczej?** Biorąc pod uwagę sytuację problemową, przedmiot, cele i główny problem badawczy, Autorka sformułowała pięć problemów szczegółowych, z których za najbardziej istotny należy uznać ostatni sformułowany w postaci pytania: **Jakie zastosować metody celem doskonalenia kultury bezpieczeństwa w organizacji lotniczej?**

Podobny schemat postępowania został przyjęty przy formułowaniu zarówno hipotezy głównej jak i szczegółowych. Zdefiniowany przez Autorkę przedmiot badań i zarysowana sytuacja problemowa oraz określone cele i problemy badawcze pozwoliły sformułować hipotezy robocze. Autorka umiejętnie przyjmuje hipotezę główną, w której zawarte są przypuszczenia odpowiadające głównemu problemowi badawczemu a pośrednio pokrywające przyjęte cele badań a następnie pięć hipotez szczegółowych, które kolejno odpowiadają problemom szczegółowym.

Moje pewne wątpliwości budzi przedstawienie w rozdziale metodologicznym zrealizowanych zadań badawczych. Ich miejsce powinno być w podsumowaniu pracy a jeżeli już Autorka postanowiła je umieścić w rozdziale metodologicznym, to jako zamiar ich przeprowadzenia a nie w formie dokonanej.

Na szczególnie pozytywną ocenę zasługuje przyjęty przez Autorkę schemat procesu badawczego, który zrealizowała i bardzo czytelnie przedstawiła w dysertacji. Podzieliła go na trzy etapy: Etap pierwszy (wstępny) – konceptualizacja badań, Etap drugi – realizacja badań i Etap trzeci – finalizacja badań, które w bardzo przejrzysty sposób zostały opisane i zobrazowane graficznie. Treść głównego i szczegółowych problemów badawczych oraz cele przyjęte do osiągnięcia, zdeterminowały Autorkę do wykorzystania (zastosowania) teoretycznych i empirycznych metod badawczych. Z metod teoretycznych w procesie badawczym Autorka wykorzystała: analizę (w tym problemową, strukturalną i porównawczą) syntezę, porównanie, uogólnienie, wnioskowanie (indukcyjne i dedukcyjne) oraz analogię. Z kolei przy klasyfikacji metod empirycznych, stosowanych w dysertacji wkładła się nieścisłość. Autorka podaje, że stosowała dwie metody empiryczne, podczas gdy – jedną

metodą empiryczną wykorzystaną w dysertacji, był sondaż diagnostyczny realizowany natomiast dwoma technikami: techniką ankietowania oraz wywiadu sformalizowanego. Nie wspomina jednak o metodzie obserwacji (uczestniczącej), która była chyba w tym przypadku najważniejsza, a którą Autorka stosuje (być może nieświadomie), i która przewija się w trakcie badań, w kontekście osobistego doświadczenia Autorki dysertacji. Proszę o zajęcie stanowiska w tym temacie podczas obrony.

Podsumowując tą część recenzji należy stwierdzić, że metodologia badań własnych została opracowana na bardzo wysokim poziomie merytorycznym co znalazło potwierdzenie w ich przebiegu opisanym w rozdziale 1.5 Przebieg badań a w rezultacie końcowym, ich wynikiem jest recenzowana dysertacja. Kolejne rozdziały rozprawy są logicznie ze sobą powiązane. W ujęciu ogólnym recenzowana rozprawa ułożona jest w dziedzinie nauk społecznych, natomiast w węższym ujęciu mieści się dyscyplinie nauk o bezpieczeństwie.

IV. OCENA REDAKCJI DYSERTACJI

Strukturę rozprawy należy uznać za w pełni poprawną. Praca zawiera pięć rozdziałów merytorycznych, z których każdy zakończony jest konkluzjami, rozdział metodologiczny (pierwszy), wstęp i zakończenie. Ponadto, Autorka zamieściła bibliografię, w której zostały ujęte akty prawne, monografie i prace zbiorowe oraz artykuły naukowe i inne dokumenty. W strukturze rozprawy znajduje się również spis, tabel, rysunków i wykresów oraz cztery załączniki.

Struktura rozdziałów jest klarowna i przejrzysta, szczegółowo przemyślana zachowująca proporcje prezentowanych treści oraz wynika z przyjętej metodologii badań. Dysertacja jest obszerna bo liczy aż 302 stron (w tym 226 stron treści merytorycznych). Na uznanie zasługuje niezwykle bogata bibliografia, która składa się w sumie z 503 pozycji, w tym 53 *dokumenty prawne i inne materiały źródłowe*, 352 *opracowania zwarte i artykuły*, 15 *programów i strategii*, 32 *akty prawne*, 51 źródeł internetowych. Jednak należy zaznaczyć, że nie wszystkie z nich znalazły odzwierciedlenie w zastosowanych w dysertacji przypisach dolnych, których jest 402. Również nie do końca, wydaje się przemyślany, zastosowany układ podziału literatury, gdzie Doktorantka wyróżnia na pierwszym miejscu *dokumenty prawne i inne materiały źródłowe*, oraz w czwartej kolejności - *akty prawne*. Na podkreślenie zasługuje fakt, że znaczna część literatury to literatura obcojęzyczna. Stwierdzam, że w kontekście podjętej w dysertacji problematyki, bibliografia ściśle odnosi się do tematu i treści rozprawy. Z czterech załączonych załączników, umieszczonych w rozprawie, tylko jeden został zatytułowany. W dysertacji, wydaje się, że brakuje wykazu skrótów, który przy tak bogatym

nazewnictwie fachowym z pewnością byłby pomocny. Doktorantce nie udało się uniknąć pewnych błędów językowych, które przede wszystkim polegają na użyciu pewnych kolokwializmów, których należy unikać w pracy naukowej (np. *dokonała przewrotu* – str. 37, *europijskich i międzynarodowych* – str. 138, *błyskawicznie* – str. 143). Błąd formalny – *Organizacja FAA założona została w 1926 roku* – według informacji z dysertacji, podczas gdy powstała ona w roku 1958. Niezrozumiałą a jednocześnie niekonsekwentną, jest próba uniejawniania nazwy firmy lotniczej na bazie, której prowadzono badania empiryczne, gdyż dane zawarte w załącznikach pozwalają na jej pełną identyfikację. Jako pewną niedoskonałość należy wykazać zastosowaną przez Autorkę przyjętą formę sprawozdania z badań, która realizowana jest w trzeciej osobie liczby pojedynczej.

Wykazane powyżej niedociągnięcia w żaden sposób nie wpływają negatywnie na bardzo wysoką ocenę, na jaką z pewnością zasługuje struktura i strona redakcyjna rozprawy.

V. OCENA MERYTORYCZNA ROZPRAWY

Na ocenę merytoryczną rozprawy, duży wpływ ma zawarty w niej kontekst przedstawionych wniosków z zestawieniem przedstawionych w niej treści, które są mocno osadzone w literaturze przedmiotu. W zestawieniu wiedzy Doktorantki i wyników uzyskanych badań, osiągamy przekonanie, iż wysunięte wnioski i propozycje są przekonujące. Doktorantka sukcesywnie realizuje założony proces badawczy odpowiadając na postawione sobie problemy, weryfikując przyjęte hipotezy i w rezultacie, osiąga cel badań. Zasadnicze etapy badań zostały przedstawione w sześciu rozdziałach. Każdy ze wskazanych rozdziałów zakończony jest wnioskami, które spełniają potrójną rolę. Po pierwsze odnoszą się do przyjętego procesu badawczego, wskazując konkretne założenia metodologiczne, które były poddane weryfikacji. Wnioski, jednocześnie stanowią syntetyczne podsumowanie rozdziału, ale co najważniejsze, Autorka formułuje wnioski, które są odzwierciedleniem rezultatów badań. Tego rodzaju podejście do prezentacji wyników zasługuje na najwyższe słowa uznania. Potwierdza profesjonalizm Autorki a jednocześnie pozwala na bieżąco śledzić czytelnikowi rezultaty badań, jak też przyjęty schemat badawczy i proces myślowy.

W rozdziale pierwszym ujęto podstawy metodologiczne prowadzonych badań. Zarysowana została w nim sytuacja problemowa, wskazano przedmiot i cel pracy, przedstawiono problemy badawcze, hipotezy oraz metody, techniki i narzędzia badawcze. Ponadto, zdefiniowano aparat pojęciowy, obejmujący podstawowe terminy związane z kulturą bezpieczeństwa oraz sposób ich interpretacji, a także dobór i charakterystykę próby badawczej. Rozdział ten został omówiony w punkcie III.

W rozdziale drugim, przedstawiono historyczne doświadczenia formowania się kultury bezpieczeństwa w lotnictwie cywilnym. Zdefiniowano różnicę między kulturą organizacji a kulturą bezpieczeństwa. Opisano ewolucję bezpieczeństwa lotniczego na świecie i umieszczono ją w kontekście kultury bezpieczeństwa. Autorka stwierdza, że chociaż, historyczne doświadczenia tworzenia kultury bezpieczeństwa w lotnictwie cywilnym, sięgają początków lotnictwa, to jednak dopiero presja przewoźników lotniczych do wypracowania odpowiednich standardów, doprowadziła do jej ukształtowania.

Treść rozdziału trzeciego, stanowi identyfikację kultury bezpieczeństwa oraz wykazanie powiązania kultury bezpieczeństwa z zarządzaniem bezpieczeństwem w organizacjach lotniczych. W rozdziale opisano również metody mierzenia kultury bezpieczeństwa. Rozdział oparty na badaniach empirycznych obfituje w szereg analiz i wyciągniętych wniosków, z których jasno wynika, że to czynnik ludzki, bez względu na kontekst jego występowania, musi być podmiotem kultury bezpieczeństwa. Za istotny należy uznać wniosek, że w organizacjach lotniczych, obszar ekonomiczny jest powiązany z obszarem bezpieczeństwa. Mierzenie kultury bezpieczeństwa jest kojarzone z poprawą jakości bezpieczeństwa. Promocja kultury bezpieczeństwa opiera się na wykazaniu, iż inwestycje w bezpieczeństwo, mogą również poprawić wyniki finansowe, poprzez ograniczenie liczby wypadków i incydentów, a tym samym związanych z nimi kosztów.

Treść rozdziału czwartego, określa miejsce kultury bezpieczeństwa w organizacji lotniczej i w prawie lotniczym. Za najważniejszy wniosek, sformułowany przez Autorkę można przyjąć, że kultura bezpieczeństwa ma umocowanie w prawie i przepisach w dwóch wymiarach. Kulturę bezpieczeństwa propaguje się za pomocą zaleceń i wskazówek oraz za pomocą przepisów i zakazów, których zachowanie podlega egzekucji prawnej. Jednocześnie, zasady kultury bezpieczeństwa w przepisach, wspierają proces identyfikacji problemu oraz określaniu jego przyczyny z jednoczesnym odejściem od kryminalizacji.

W rozdziale piątym, skupiono się na praktycznych aspektach kultury bezpieczeństwa oraz analizie pojmowania kultury bezpieczeństwa w badanej linii lotniczej. Wykazano w jaki sposób gromadzenie danych i tworzenie wskaźników bezpieczeństwa wpływa na kształtowanie współczesnej kultury bezpieczeństwa w organizacji lotniczej. Wydaje się, że jednym z najważniejszych wniosków, które wyciąga Doktorantka jest stwierdzenie, że to właśnie dane pozyskane w procesie raportowania oraz ujawniania, stanowią bazę źródłową, z której organizacja lotnicza czerpie informacje na temat pojmowania kultury bezpieczeństwa przez pracowników w linii lotniczej.

Rozdział szósty, niniejszej dysertacji jest propozycją zastosowania narzędzi i metod, których celem jest kształtowanie kultury bezpieczeństwa w organizacji lotniczej. Ostatni rozdział pracy stanowi propozycja dotycząca kierunków doskonalenia kultury bezpieczeństwa w przyszłości i jest zwięźczeniem badań, które stanowią najbardziej wartościową część dysertacji. Doktorantka formułuje dziesięć metod kształtowania kultury bezpieczeństwa, z których za najbardziej uniwersalną uważa metodę „ukrytego programu”, zgodnie z którą to pracownicy sami informują się w sposób nieformalny, na temat praktycznych metod postępowania w konkretnych sytuacjach.

VI. OCENA KWALIFIKACYJNA I WNIOSEK KOŃCOWY

Przedstawiona do oceny rozprawa doktorska Pani mgr inż. Katarzyny Kostur Balcerzak stanowi zwięźczenie dotychczasowego dorobku naukowego i doświadczenia zawodowego Doktorantki. Zawarte w niej wyniki, przeprowadzonego procesu badawczego, świadczą o bardzo wysoko ocenianych przeze mnie, umiejętności samodzielnego prowadzenia badań naukowych oraz wnioskowania. Doktorantka wykazała się umiejętnością posługiwania się metodami badawczymi oraz wiedzą z zakresu dyscypliny nauki o bezpieczeństwie a jednocześnie wniosła wkład w jej rozwój.

Wymienione powyżej, w treści recenzji sugestie i bardzo nieliczne uwagi krytyczne, nie mają istotnego wpływu na moją bardzo dobrą opinię o recenzowanej rozprawie doktorskiej, które spełnia kryteria pracy naukowej tj.:

- stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego;
- wykazuje bardzo dobry poziom wiedzy teoretycznej i praktycznej Doktorantki mieszczący się w dyscyplinie nauk o bezpieczeństwie;
- potwierdza umiejętność Doktorantki w zakresie samodzielnego prowadzenia badań naukowych.

Podsumowując, bardzo pozytywnie oceniam aktualność wyboru tematu jak również wartość merytoryczną pracy i przyjętą metodologię badań. Pani mgr Katarzyna Kostur Balcerzak wykazał się znajomością podjętej tematyki zarówno w warstwie opisu jak i analizy.

Konkludując, należy podkreślić, że praca doktorska Pani mgr Katarzyna Kostur Balcerzak jest opracowaniem wartościowym merytorycznie, ma charakter nowatorski.

Mając na uwadze powyższe rozważania, stwierdzam, iż rozprawa *KULTURA BEZPIECZEŃSTWA W ORGANIZACJI LOTNICZEJ* spełnia wymagania określone w

art. 13 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki z późniejszymi zmianami.

Wnoszę o dopuszczenie Pani mgr Katarzyny Kostur Balcerzak do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Wnoszę jednocześnie propozycję, kierowaną do Rady Dyscypliny Naukowej Nauki o Bezpieczeństwie Federacji Akademii Wojskowych o wyróżnienie Autorki ocenianej dysertacji.

Egz. nr ...

